

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE SAVAŞÇI KADIN TİPİ VE ANİMUS KAVRAMI

*Kürşat ÖNCÜL**

ÖZET

Türk kültürünü, yaşayışını, gelenek ve göreneklerini destandan hikâyeye geçiş döneminin özellikleri doğrultusunda veren Dede Korkut Kitabı Türk kültür tarihi açısından edebiyatımızın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Eserin tarihiliği ve derinliğinden dolayı eserdeki kadın ve erkek kahramanlar da bu yapının oluşturmuş olduğu tipler şeklinde karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, kadın kahramanlar

TYPE OF COMBATANT WOMAN IN DEDE KORKUT BOOK AND ANIMUS CONCEPT

ABSTRACT

Dede Korkut Book which narrated Turkish culture, life, traditions, and mores in accordance with characteristics of the time is accepted one of the most important work of our literature in terms of the history of Turkish culture. Due to historically and depth of it, the heroes the work also come to the scene as the types this structure.

Key Words: Dede Korkut Book- woman heros

XIV., XV. yüzyıllarda yazıya geçirildiği kabul edilen Dede Korkut Hikâyeleri, Türk sosyo-kültürel yapısını aktarması, en eski Türk eposu olan Oğuzname'nin bir bölümü olması, (Tural 1998: 9) destandan hikâyeye geçiş süresini göstermesi ve çeşitli açılardan Türk kültürüne ışık tutması bakımından edebiyatımızın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Bu derece önemli bir eser olmasına karşın eserin yazarı, yazılış tarihi, olayları, mekanı ve kahramanları ile ilgili tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu tartışmaların nedenleri arasında

* Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

hikâyelerdeki zaman diliminin ve coğrafi alanın zenginliği, esere olan bakış açısı ve buna bağlı olarak eseri belirli bir zamana ve zemine oturtma kaygısı gibi çeşitli unsurlar sayılabilir.

Biz, bu tartışmalardan ziyade Jung'un ortaya koyduğu arketip kavramına bağlı olarak geliştirdiği 'animus' kavramının yalnızca saldırganlık ve savaşçılık boyutunu Dede Korkut hikâyelerindeki kadın tipler açısından ele aldık. Hikâyelerin tarihiliğini ve adı geçen kadın kahramanların diğer kadınlardan farklı şekilde hareket etmelerini de esas alarak 'Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı', 'Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı' ve 'Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy' adlı hikâyelerdeki kadın tiplerini değerlendirdik.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki tiplerin oluşumunda eserin tarihiliğinin önemi büyüktür. Eserde adı geçen Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ gibi coğrafi adlar, hikâyelerde anlatılan olayların Oğuzların Türkistan'dan ayrılmadan önceki dönemlerde yaşandığının göstergesi olarak kabul edilir. (Gökyay 1997: 2) Kazan'ın Oğuz destanının baş kahramanı olmasından dolayı Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy'un da Oğuzların, Orta Asya'da yurtlarında iken teşekkül ettiği (Gökyay 1997: 2) Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun ise arkaik destan özelliği taşıdığı (Aça 2000: 17) belirtilir. Arkaik destan olarak kabul edilmesinin nedeni olarak da bu destanların en yaygın konularından birinin olağanüstü bir şekilde doğan ve olağanüstü özelliklere sahip kahramanın daha doğmadan ya da doğar doğmaz söylenmesi, kendisinden kaçırılan sözlüsünden haberdar olup aşık olduğu kızı bulmak için sefere çıkması, bu yolculuk sırasında pek çok olağanüstü engel ya da varlıklarla mücadele etmesi, sözlüsünün/sevgilisinin obasına/toyuna varan kahramanın rakiplerle mücadele etmesi (Aça 2000: 16) gösterilir.

Hikâyelerin oluşum tarihi itibarıyla atlı-göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur. Çünkü boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hakim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç bireyin kendini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur. (Günay 1989: 54) Dış dünyaya karşı fiziki olarak güçlü olan bu insanlar, ruhsal dünyaları açısından da güçlü olmak zorundadır. (Günay 1989: 42) Bu durum çekirdek aile yapısına (Kaplan 1988: 25) ve özellikle coğrafi şartlar gereği oluşmuş olan konar-göçer yaşam tarzına sahip Türk toplumundaki kadınların da erkekler gibi hareket halinde olması mecburiyetini doğurmuştur.(Torun 1999: 148) Neticede bu şartlar av avlayan, ata binip ok atan, erkeklerle rekabete giren, düşmanla savaşıp kelle kesen kadın tipinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Torun 1999: 147,152) Oğuz Türklerinin batıya geldikleri süreçte sosyal ve siyasal yaşamda meydana gelen değişim, sözlü kültür ürünlerinde mahallileşmelere ve yeni tiplerin oluşumuna katkıda bulunmuştur.(Gökyay 1997: 2) Bu gelişim çerçevesinde ve oldukça uzun bir tarihi sürecin sonunda yazıya geçirilen Dede Korkut Hikâyeleri 'yiğit kadın' tipinin yanında Dede Korkut'taki ifadesiyle 'cici bici Türkmen kızı' tiplerini karşımıza çıkarmıştır. Ancak hikâyelerin destansı özelliklerinin baskınlığı nedeniyle 'cici bici Türkmen kızları'na ait olaylar eserde kendine yer bulamamıştır. Eserin önsözünde belirtilen kadın tipleri ise önsözün hikâyelerden kısmen bağımsız ve daha sonraki tarihlerde eklendiği kabul edildiğinden (Torun 1999: 142) bu değerlendirmeler içinde ele alınmamıştır.

Jung, insanlarda kolektif dışsuuru meydana getiren atalardan geçme imajlar bütünü olduğunu savunur ve erkeklerin kolektif bilinçaltındaki dişi yanını anima, kadınların bilinçaltındaki erkil yanı ise animus olarak adlandırır. Kadındaki cesaret ve saldırganlığın temelini de bu yapıyla açıklayarak (Fordham 2001: 72) bu kavramı, kadına miras kalan erkeğin kolektif imajına, yaşamı boyunca erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklanan deneyimine ve içindeki gizli erkeksi kökene bağlar.(Fordham 2001: 70) Kadının özellikle ilk karşılaştığı baba, ağabey tipinin bilinçaltındaki kolektif imajla ve çevre şartlarıyla birleşince savaşçılık ve saldırganlık vasıflarını güçlendirdiğini kabul eder.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Bu noktada destanların, kadınların hakim olduğu bir ortamda geçmiş ve belki kadınlar tarafından yaratılmış olduğu fikri kabul edilirse; destanlardaki kadınların erkeksi duruşunun nedeninin mitlerden destana doğru ilerleyişteki (özellikle kamlık dininin ortaya çıkışı sürecinde ve öncesinde) kadın egemen toplum yapısından kaynaklandığı ortaya çıkar. (Çobanoğlu 2003: 113) Bu süreç (kadın egemen toplum yapısının kırılması) hayvancılık ve demircilikle beraber sona ermeye ve erkek egemen bir toplum yapısını meydana çıkarmaya başlamıştır. Bu durumda, medeniyetin gelişimi neticesinde ortaya çıkan yeni sosyal yapı ve şartlar farklı tiplerin oluşumunu sağlamıştır. Bundan dolayı daha önceki dönemlerde kadın, medeniyet devrelerine göre:

İslamiyet öncesi, İslam kültürü etkisi, yerleşik hayat ve batı medeniyeti (Kaplan 1998:141) bağlamında; eserdeki sosyal konumlarına göre:

1.İdeal Eş ve Anne Tipi

2.İdeal Sevgili Tipi

3.Yardımcı Tip olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

İdeal Eş ve Anne Tipinde Dirse Han'ın Hanımı, Boğaç Han'ın Annesi, Burla Hatun, Deli Dumrul'un Eşi, Bay Böri'nin Eşi, Bamsı Beyrek'in Annesi, Deli Dumrul'un Annesi, Kan Turalı'nın Annesi, Tepegöz'ün annesi olan Peri Kız, Begil'in eşi, Segrek'in annesi,

İdeal Sevgili Tipinde, Banı Çiçek, Selcen Hatun, Bayburt Tekfuru'nun kızı, Segrek'in evlendiği kız verilmiştir. (Ekici 2000:126,134)

Hikâyelerdeki kadın tipler moral özellikleri açısından ise müspet ve menfi tipler olarak ele değerlendirilmiştir.(Torun 1999: 141)

Dede Korkut hikâyelerini 'animus' kavramı doğrultusunda değerlendirdiğimizdeyse belirttiğimiz üç hikâyedeki Banı Çiçek, Boyu Uzun Burla Hatun ve Sarı Donlu Selcen Hatun'un diğer kadınlardan farklı oldukları görülecektir. Çünkü her ne kadar hikâyelerdeki hemen tüm kadınların, göçebe toplum yapısı ve Türklerin hayata bakış tarzı gereği, erkeklerden kaçmayan, ata binen ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

cesur yapısına rağmen belirtilen kadınlar diğerlerine oranla daha yiğit, erkeksi bir duruş göstermektedir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı'nda Kan Turalı istediği kızın özelliklerini şu şekilde ifade eder: "Baba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men karakoç atuma binmedin, ol binmiş ola, men kanlu kafir iline varmadın ol varmış ola mana baş getürmüş ola" (Ergin 185) 'Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı'nda Beyrek de babasına evlenmek istediği kızın özelliklerini aynı şekilde sıralar "Baba mana bir kız alı vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men karakoç atıma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba mana." (Ergin 1989: 124)

Bu sözlerin ardından Kan Turalı'nın babası Kanlı Koca "Oğul sen kız istemez-imişsin bir cılasun bahadır ister-imişsin anun arkasında yiyessin içessin hoş kiçessin" (Ergin 1989: 185) Beyrek'in babası Pay Püre Han da "Oğul sen kız dilemezsin kendüne bir hampa ister-imişsin" (Ergin 1989: 124) demektedir. Bu ifadelerde Kan Turalı'nın babası Kanlı Koca'nın ve Beyrek'in babası Pay Püre Han'ın verdikleri cevapların benzerliği ortadadır. Bu ifadeleri eserin sadece diline, üslubuna bağlamamak dönemin sosyal özelliklerini ve 'alp tipi'nin niteliklerini ve beklentilerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir kanaatindeyiz. Zira evlilikte denklik söz konusu olduğuna göre alpler, yiğit kadın tipini; zayıf kişiler de cicili bicili tipleri tercih edecektir. (Torun 1999: 147)

Alplerin bu beklentileri hikâyelerin ilerleyen bölümlerinde eşlerinin nitelikleri sıralanarak karşılanır. Sarı Tonlu Selcen Hatun'un vasıfları anlatılırken "sağına solına iki koşa yay çeker-idi. Atduğı oh yire düşmez-idi. Ol kızun üç canavar kalınlığı kaftanlığı var-idi" ifadesi (Ergin 1989: 185) yine Sarı Tonlu Selcen Hatun'un Kan Turalı ile konuşurken "Big yigit baş esen olsa bork bulunmaz mı olur, bu gelen kafir çok kafirdür, savaşalum, döğişelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün" sözleri (Ergin 1989: 194) ve bir bölük kaza şahin girmiş kibi kafire at salması, 'bir uçından kırup kafiri ol bir uçına' (Ergin 1989: 195) çıkması Selcen Hatun'un

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Kanturalı'nın babası Kanlı Koca'nın ifadesiyle 'bir cılasun bahadır' şeklinde olduğunu gösterir.

Beyrek ile Banı Çiçek arasında geçen konuşmada Banı Çiçek'in "Gel imdi senün ile ava çıkalum, eger senün atun menüm atımı kiçer-ise onun atını dahı kiçersin, hem senün ile oh atalum meni kiçer isen anı dahı kiçersin ve hem senünle güreşelüm, meni basarsan onı dahı basarsın" (Ergin 1989: 213) sözleri ve Beyrek'in tüm yiğitliğine rağmen güreş esnasında zorlanması kendine bir 'hampa' bulduğunun işaretidir.

Boyu Uzun Burla Hatun ise,
 "Yohsa a Kazan ayağumdan sermüze atayın-mı
 Kara tırnak ağ yüzüme çalayın-mı
 Güz alması kibi al yanaklarum yırtayın-mı
 Çenberüme alça kanun dökeyin-mi
 Ağır şiven senün orduna koyayın-mı
 Oğul oğul diyübeni buzlayayın-mı"(Ergin 1989:
 165)

sözleriyle bu tür bir davranışı kendine yakıştıramadığını ifade eder ve kırk ince belli kızı yanına alarak "kara aygırın tartdurdı, butun bindi, kara kılıcın" kuşanır. "Başum tacı Kazan gelmedi" diyerek yola koyulur. (Ergin 1989: 173) Kazan'ın yardımına gelen diğer beylerle birlikte savaşır ve "Kara tuğın kafirün kılıçlayıp yere salar." (Ergin 1989: 176)

Görüldüğü gibi her üç kadın da yiğit Oğuz beylerine yakışır niteliktedir. Hatta karşılıklı dövüşte erkekleri yenecek güçtedirler. Bu fiziki güçleri onları eserdeki diğer kadınlardan ayırır. Her ne kadar eserdeki diğer kadınlar da ata binme, ok atma gibi çeşitli vasıflara sahip olsalar da Boyu Uzun Burla Hatun, Sarı Tonlu Selcen Hatun ve Banı Çiçek'in özelliklerinin, yaşam tarzı gereği diğer kadınlarda da varolan savaşçılık yeteneğinden çok üstün oldukları görülmektedir.

Kan Turalı'nın babasına: "Beli canum baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici Türkmen kızını alasın, nagahandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla" sözü ve "Kanlı Koca sevini kıvanı örü turdu, ağ sakallu pir kocalar yanına bırakdı. İç Oğuz'a girdi kız bulımadı. Tolandı Taş Oğuz'a girdi kız bulımadı. Tolandı Tirabuzan'a geldi." (Ergin 1989: 185) ifadeleri de bu üç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/2 Spring 2008*

kadın tipinin diğer kadın tiplerinden ayrıldığı ve o ortamda dahi benzer özellikte birinin bulunmadığının kanıtı olarak kabul edilebilir.

Jung tarafından ortaya konan animus arketipi doğrultusunda 'kadına miras kalan erkeğin kollektif imajı' bilgisini destan devri ve daha öncesi anahanlık dönemlerinden getirmiş olduğu bilinçaltıyla; 'yaşamı boyunca erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklanan deneyimi' bilgisini her üç kadının da aile ve yakın çevresinde yiğitlerin, alplerin varlığına ve yaşam tarzının etkisine bağlamak mümkün olabileceğine ve tüm bunların sonucunda savaşçılık vasıflarının güçlendiğini kabul etmek gerekir.

Netice itibarıyla hikâyelerdeki yaşam tarzının kadına aktif rol vermesi ile "yiğit kadın" "alp kadın" arasındaki farkı ortaya koymak gerekir. Çünkü göçer evli bir yaşam, doğumdan ölüme kadar geçen sürecin büyük bir bölümünde hareket halinde bulunmayı zorunlu kılar. Bu nedenle 'alp kadın tipi', dönemi içinde diğer kadınlardan daha aktif bir rol üstlenenler için geçerli olacaktır. Çünkü ata binmek, belli oranda silah kullanmak, tabiatın içinde ve tabiatla mücadele içinde yaşayan bir çok kadın için tabii bir durumdur. Bundan dolayı özellikle Sarı Donlu Selcen Hatun'un, Banı Çiçek'in ve Boyu Uzun Burla Hatun'un savaşçılıkları ve arkaik duruşlarıyla hikâyelerde adı geçen diğer kadınlardan ayrı ele alınması zorunludur.

KAYNAKLAR

- AÇA, Mehmet (2000) "Köne Epos"(Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki "Aşıklara Mahsus Evlilik" Konusunun Kaynaklarından "Alplara Mahsus Evlilik", **Milli Folklor Dergisi**, s.11-21
- BİRGÜL-KAHYA, Alev (2000) "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu", Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, AKM Yay,s.229-244

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

-
- EKİCİ, Metin (2000) “Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni AKM Yay, s.123-138
- ENGİNÜN, İnci-KERMAN, Zeynep (1998) “ Dede Korkut Kitabında Kadın” Mehmet Kaplan’dan Seçmeler C.I, Ank
- ERGİN, Muharrem (1989) Dede Korkut Kitabı, Ank. TTK Yay.
- FORDHAM, Frieda (2001) Jung Psikolojisinin Ana Hatları (Çev Aslan Yalçınar) İst 2001
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1997) “Dede Korkut”, **Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Komisyonu**, İst. s.1-5
- GÜNAY, Umay (1989) “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili-I” **Türk Kültürü Araştırmaları** Ankara, s.39-55
- TORUN, Ali (1999) “Dede Korkut Destanlarında Kadın Hakkındaki Telakkiler ve Bunun Eski Türk Kültüründen Taşdığı İzler” Afyon kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.2, S.3, s.139-1563
- TURAL, Sadık Kemal (1998) “Dede Korkut Destanlarında Aile” **Türk Dili**, S.553, s.8-12

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*